

Inkonsekvent og omskiftelig?

P.A. Munchs forhold til skandinavismen og idéen om en nordisk nasjonalitet

Inconsistent and volatile?

P. A. Munch, Scandinavism and the notion of a Nordic nationality

Niri Ragnvald Johnsen

Doktorgradsstipendiat, Institutt for religion, filosofi og historie, Universitetet i Agder.

Master 2018

Niri.r.johnsen@uia.no

Sammendrag

Artikkelen undersøker hvordan historikeren P.A. Munch forholdt seg til idéen om «nordisk» nasjonalitet, og hva han mente om skandinavisme-bevegelsen da den var på sitt mest populære på midten av 1800-tallet. Skandinavismen og tanken om en fellesnordisk nasjonalitet ble aktualisert i forbindelse med de to dansk-tyske krigene i 1848–51 og 1864. Samtidig tok mange aktivt avstand fra bevegelsens ambisiøse program. Ifølge den rådende historieforskningen var den norsk-nasjonale historikeren Munch en av de fremste avstandstagerne, med unntak av en kort periode etter krigsutbruddet i 1848, da han lot seg rive med av idéen og gikk inn for svensk-norsk militærhjelp til Danmark. Denne «skandinavistiske raptusen» har imidlertid blitt avfeid som uttrykk for inkonsekvent tenkning fra Munchs side, og som et brudd med hans egentlige, norsk-nasjonale holdning. Artikkelen argumenterer for at en slik tolkning er misvisende, og at Munchs tenkning var mer kompleks og sammenhengende enn hva som tidligere har blitt hevdet.

Nøkkelord

P.A. Munch, skandinavisme, nasjonal identitet, historiografi, historisme, Slesvig, 1848

Abstract

This article explores the Norwegian nineteenth-century historian P.A. Munch's thoughts on the idea of a «Nordic» nationality and on the Scandinavian movement in vogue around the middle of the nineteenth century. In conjunction with the Schleswig wars between 1848–51 and in 1864, Scandinavism and the notion of a Nordic nationality gained actuality and support. At the same time, many voices were raised against the Scandinavian movement and its hopes of a political union. In historical research, Munch has generally been seen as one of the most ardent «anti-Scandinavists». The fact that for a short period around the outbreak of the war in 1848 he worked hard to secure Denmark military support from Norway and Sweden has merely been dismissed as a «Scandinavianist fit» and as an example of Munch's intellectual volatility. In contrast, this article argues that Munch's thoughts were more complex and consistent than he has been given credit for, and that his antagonistic statements about Scandinavism should be seen in light of his growing disenchantment with the Danish national liberal party and their particular strain of Scandinavism.

Keywords

P. A. Munch, Scandinavism, national identities, Norwegian historiography, Historism, Schleswig, 1848

Historikeren Peter Andreas Munch (1810–1863) er i norsk historiografisk forskning kjent som en av de fremste representantene for «den norske historiske skolen» og nasjonal historieskriving på 1800-tallet.¹ I løpet av en forholdsvis kort, men likevel produktiv karriere skrev Munch en lang rekke verker innenfor fagområder som historie, språkvitenskap og etnografi, og ble med det en viktig premissleverandør for den norske nasjonsbyggingsprosessen på 1800-tallet.² Selv uttrykte han ved flere anledninger et ønske om å bygge det nye Norge på historisk grunn. Da han i 1836 søkte på en lærerstilling i historie ved Kongelige Frederiks Universitet i Christiania, senere Universitetet i Oslo, skrev han i søknaden at «[i]ngen anden Stilling vilde bedre sætte mig istand til efter Evne at gavne mit Fædreland». Hvis han ikke fikk stillingen, skrev han videre, ville han anse sin livsplan som forfeilet.³

Munchs rolle som nasjonal historieskriver, eller «sitt fedrelands Herodot», som det heter i tittelen på et av de nyere verkene om ham, er velkjent.⁴ Mindre kjent er imidlertid Munchs forhold til *skandinavismen*, den politiske og kulturelle idéen og bevegelsen for skandinavisk enhet, som var særlig populær rundt midten av 1800-tallet. Generelt har Munch blitt sett som prinsipiell motstander av denne idéen, fordi den skal ha vært uforenelig med hans norsk-nasjonale holdning. Samtidig framstår Munchs forhold til skandinavismen som ambivalent.⁵ I 1848, da Danmark stod overfor en krig med slesvig-holsteinske opprørere og Det tyske forbund, tok han tilsynelatende skandinavistenes side og agiterte for svensk-norsk troppehjelp til Danmark. Så, det påfølgende året, skrev han plutselig en rekke kritiske tekster om skandinavismen i en stor transnasjonal presse- og pamflettdebatt, der han påpekte at den var både uhistorisk, upraktisk og et fordekt uttrykk for danske interesser.⁶

Denne tilsynelatende helomvendingen har fått lite oppmerksomhet i norsk historieskriving, men der den har blitt behandlet, har den blitt forklart på to forskjellige, men nært sammenknyttede måter. Den første har vært å vise til Munchs ustadige karakter og mangel på stringens.⁷ Den andre har vært å peke på at stemningen i Christiania etter utbruddet av den første dansk-tyske krig i 1848 var så eksaltert at Munch ikke klarte å gjøre annet enn å slutte seg til skandinavismen. Slik har Munchs angivelige skandinavisme i 1848 blitt et mål på hvor opplødd stemningen var: Når selv *Munch* sluttet seg til idéen, må entusiasmen ha vært stor.⁸

John Sanness uttrykker begge forklaringsmåtene i sin avhandling, et av verkene som behandler Munchs forhold til skandinavismen mest inngående: «I 1848 ble han [Munch] [...] revet med av hendingene og stemningene, han tok nye standpunkter som skiftet fra måned til måned, og han drev for vær og vind.»⁹ Øystein Sørensen, som i en rekke verker har behandlet Munchs forhold til det nasjonale, framstiller på sin side Munchs handlinger i 1848 som en «skandinavistisk raptus», etterfulgt av en «ren avstandstagen» fra skandinavismen fra 1849.¹⁰ Dette er to eksempler på et narrativ der Munchs framferd i 1848 blir for-

1. Artikkelen bygger på Johnsen 2018: 78–84. Takk til Ruth Hemstad og Morten N. Ottosen for kommentarer under arbeidet med artikkelen.

2. For en nærmere redegjørelse for historiefagets rolle i norsk nasjonsbyggingsprosess på 1800-tallet, se Storsveen 1998; Dahl 1990: 43–85.

3. Munch til Det Akademiske Collegium 10.11.1836, i Munch 1924: 9.

4. Kjus 2003. Se også van Gerven 2020: 226–231 for en ny behandling av temaet.

5. Jf. Sanness 1959: 66; Melve 2012b: 31.

6. Munch 1874: 1. For mer om debattens forløp og innhold, se Johnsen 2018: 67–85, 131–133.

7. Sanness 1959: 66, 90–91, 95, 549; Jorgenson 1935: 149; Seip 2012: 20.

8. Sanness 1959: 95; Jorgenson 1935: 149, 172; Seip 1971: 288; Sørensen 2004: 74; Lehmann 1873: 308.

9. Sanness 1959: 95.

10. Sørensen 2001: 175; Sørensen 1998: 40.

klart som et unntak fra en ellers sammenhengende antiskandinavistisk holdning. Kritikken av skandinavismen i 1849 blir i den sammenheng sett som en slags retur til den «egentlige» Munch.

Jeg vil i denne artikkelen argumentere for at denne tolkningen er misvisende. Munchs idéutvikling fra 1848 til 1849 bør ikke ses som et uttrykk for inkonsekvent tenkning eller manglende stringens; snarere hang den godt sammen i en gjennomarbeidet helhet som gir mening hvis man nøye følger Munchs egne argumenter og indre logikk. I den grad Munch endret mening om skandinavismen fra 1848 til 1849, handlet det ikke om en prinsipiell «avstandstagen» fra alle former for skandinavisme, men heller om et oppgjør med en bestemt form for skandinavisme og de aktørene Munch mente målbar den, nemlig danske nasjonalliberale skandinavister. Samtidig framstår ettertidens beskrivelser av Munch som skandinavist i 1848 og antiskandinavist i 1849 som en forlengelse av hans samtidige debattmotstanderes polemiske begrepsbruk.¹¹

Kildegrunlaget for analysen består av Munchs originale artikler, avhandlinger og brevkorrespondanse, herunder tre innholdsrike brev fra Munch til den danske nasjonalliberale redaktøren Carl Ploug i 1848, som tidligere ikke har blitt behandlet.¹²

Skandinavismen og de dansk-tyske krigene

For å forstå bakgrunnen for Munchs uttalelser om skandinavismen i 1848 og 1849 er det nødvendig å gjøre kort rede for den historiske konteksten, særlig *hva* skandinavismen var, og hvordan den var knyttet til den dansk-tyske konflikten. Skandinavismen var et barn av sin tids pan-nasjonale strømninger. Men i motsetning til de tyske og italienske samlingsbevegelsene i samtiden fikk den begrenset gjennomslag.¹³ Likevel hadde idéen tidvis stor oppslutning, først og fremst gjennom den skandinaviske studentbevegelsen på 1840-tallet og i det litterære byborgerskapet.¹⁴ Det bør understrekes at skandinavismen ikke var en enkel og ensartet idé, men snarere et sammensatt og til dels motstridende idékompleks.¹⁵ Av analytiske hensyn er det derfor i forskningen vanlig å dele den inn i to kategorier: politisk skandinavisme og kulturell skandinavisme, en distinksjon som vil bli viktig også i Munchs tilfelle.¹⁶

Særlig den politiske skandinavismen fikk et oppsving i forbindelse med den dansk-tyske konflikten på midten av 1800-tallet og de to slesvigske krigene i 1848–1851 og 1864. Slesvig, et nasjonalt delt hertugdømme sør i den danske helstaten, var den bitre stridens eple.¹⁷ Kon-

11. For påstander om Munchs skandinavisme i 1848, se Sørensen 2001: 175; Sørensen 2004: 71; Seip 1971: 288. For antiskandinavismen, se Simonsen 2018: 88; Møller 1948: 196; Sørensen 2001: 247; Sanness 1959: 65, 95, 416; Storsveen 2012: 51. Munch gjendriver eksplisitt begge påstandene selv. Se henholdsvis Munch 1874: 41; Munch 1873: 388, og Munch 1874: 84; Munch 1875: 600.

12. Flesteparten av de her siterte verkene har blitt samlet og utgitt i Munch 1873, 1874, 1875 og 1876. Noe materiale finnes imidlertid bare i originale aviser eller pamfletter. Tilsvarende finnes mye av Munchs brevkorrespondanse samlet i Munch 1924, 1955 og 1971. Brevene til Ploug befinner seg i sistnevntes arkiv ved Det Kongelige Bibliotek i København.

13. Sanness 1959: 1; Thorkildsen 1994: 191.

14. Se Clausen 1900: 46–108; Hemstad 2008: 50–66. En virkelig folkelig skandinavisme var det imidlertid aldri snakk om. En av hovedinnvendingene mot skandinavismen i samtiden var nettopp at den var elitær og virkelighetsfjern, jf. *Morgenbladet* 14.6.1848, 13.5.1848. Dette brukes også som forklaring på den politiske skandinavismens fallitt i forskningslitteraturen, se Thorkildsen 1994: 206; Sørensen 1998: 38. For en mer utførlig innføring i skandinavismens historie, se Hemstad 2008: 16–19.

15. Se Johnsen 2018: 13–17.

16. Hemstad 2008: 20–25. Dette analytiske skillet gjenspeiler langt på vei en tendens i samtiden, til å skille mellom politisk og åndelig/litterær skandinavisme.

17. For en nyere og grundig innføring i den kompliserte dansk-tyske konflikten og dens bakenforliggende årsaker, se Glenthøj 2014. For sammenhengen mellom konflikten og skandinavismen, se også Hemstad 2010.

flikten førte til utbredt undergangsfrykt i Danmark, men aktualiserte samtidig skandinavismen som en mulig redning.¹⁸ I tråd med det Eric Hobsbawm har kalt *terskelprinsippet*, argumenterte mange skandinavisere for at de små skandinaviske statene bare kunne overleve i en verden av aggressive storstater gjennom å slutte seg sammen.¹⁹ Skandinavismens uløselige tilknytning til «det slesvigske spørsmål» ga den aktualitet og livskraft, men også en slagside, og da Danmark i 1864 tapte Slesvig etter en krig der Norge og Sverige stod som passive tilskuere, ble den politiske skandinavismen betraktelig svekket.²⁰

Da den første dansk-tyske krigen brøt ut i mars 1848, hadde Slesvigs stilling lenge vært et betent spørsmål. Den danske helstaten var på midten av 1800-tallet et multietnisk imperium i miniformat, en sammensatt stat i nasjonalstatens tidsalder, bestående av en dansk, en tysk og en frisisk språkgruppe, i tillegg til de oversjøiske områdene. Sør i helstaten lå hertugdømmene Slesvig og Holstein, samt det lille hertugdømmet Lauenborg. Dansk var hovedspråket i det danske kongedømmet, mens det tyske språket dominerte i både Slesvig og Holstein. I Slesvig snakket imidlertid en betraktelig del av bondebefolkningen dansk.²¹ Fra tysk side så man derfor på Slesvig som nasjonalt tilhørende det tyske Holstein, mens man fra dansk side så Slesvig som en relativt integrert del av det danske kongeriket, med gamle, statsrettslige bånd. Dette, kombinert med et senmiddelaldersk lovverk som bandt Slesvig og Holstein sammen som to uadskillelige enheter, utgjorde bakgrunnen for konflikten som brøt ut i krig i mars 1848.

Gnisten som satte fyr på den slesvigske kruttønningen, kom utenfra, som del av den revolusjonære løpeilden som flammert gjennom Europa i 1848. I etterkant av den parisiske februarrevolusjonen fikk Danmark sin egen marsrevolusjon, en serie hendelser som resulterte i at Danmark gikk fra å være en av Europas siste enevoldsstater til å få en moderne grunnlov. Den nasjonalliberalt orienterte samlingsregjeringen som kom til makten i mars 1848, ønsket et «Danmark til Eideren», grenselven mellom Slesvig og Holstein: Slesvig skulle innforlives i den danske staten og Holstein skilles ut av riket, i et forsøk på å løse den gordiske knuten det slesvigske spørsmål hadde utviklet seg til. Den eiderdanske politikken skulle imidlertid komme til å spille fallitt, og i vekselvirkningen mellom marsrevolusjonen i København og det samtidige opprøret i Holstein utviklet situasjonen seg raskt til full krig mellom Danmark og Det tyske forbund, sistnevnte med militærstaten Preussen i spissen.

Det er mot dette bakteppet av storpolitikk, undergangsfrykt og nasjonale identiteter vi må se Munchs idéutvikling fra 1848 til 1849. Et nøyere blikk bør i denne sammenhengen kastes på Munchs tanker om de forskjellige nasjonalitetene som var i spill, og forholdet dem imellom.

Munchs nasjonalitetslære: Norge, Skandinavia, Germania

Nasjonaliteten er ikke lenger nogen Chimære, eller hvad Napoleon kaldte ideologisk Snak; den er en Virkelighed, et Livs-Element.²²

De europeiske nasjonalitetsforholdene på 1800-tallet hadde ifølge Munch sitt utspring i folkevandringstiden.²³ Gjennom historiske og filologiske undersøkelser mente han å kunne

18. Glenthøj 2014.

19. Hobsbawm 1993: 32. Se også Glenthøj 2018.

20. Thorkildsen 1994: 205.

21. Hemstad 2010: 62, 64.

22. Munch 1873: 378.

23. Munch 1873: 428–429; Munch 1874: 16; Sørensen 2001: 176. Jeg vil her ikke gå nærmere inn på de mest velkjente

avdekke hvordan utviklingen siden den gang hadde foregått, og slik fastslå hvordan de samtidige nasjonalitetsforholdene egentlig var. Munch opererte ikke med skarpt adskilte, atomiske nasjonaliteter, men tenkte seg snarere store overordnede nasjonaliteter, som igjen hadde flere nasjonale undergrupper, eller «stammer».²⁴ Det bør påpekes at han aldri var helt konsekvent i begrepsbruken sin på dette området. Noen ganger opererte han med meningsfulle skiller mellom «Nationer», «Stammer» og «Folk», men disse nyansene kunne fort snus på hodet eller forsvinne helt.²⁵ Likevel hersker det ingen tvil om at Munch i sin nasjonalitetsteori opererte med flere nivåer av nasjonalitet innenfor noen større, overordnede nasjonaliteter.²⁶

De tre overordnede nasjonalitetene Munch befattet seg mest med, var romanismen/latinismen, slavismen og germanismen. Disse tre stod for ham i et rivaliserende motsetningsforhold til hverandre, og konflikt dem imellom oppfattet han som naturlig.²⁷ Tilsvarende opplevde han konflikt *innad* i de overordnede nasjonalitetene som unaturlig, noe som fikk viktige konsekvenser for Munchs syn på germansk, skandinavisk og norsk nasjonalitet.²⁸

Munch varierte litt i hvordan han delte opp den germanske nasjonaliteten, i løpet av sin akademiske karriere, men fra starten sluttet han opp om læremesteren Rudolf Keyzers (1803–1864) inndeling i to hoveddeler, én nordisk del og én sydlig del.²⁹ Den nordiske delen av stammen var igjen tredelt, og bestod av tre «broderfolk», nordmenn, svensker og dansker. I en populærvitenskapelig pamflett fra 1848 forklarte han forholdene innad i den germanske stamme litt forenklet som familierelasjoner: Nordmenn, svensker og dansker var brødre, engelskmenn disse tres søskenbarn, mens tyskerne var skandinavenes «Nærsødskenbørn», som best kan oversettes som tremenninger.³⁰

Et sentralt poeng hos Munch var at den nordiske delen av stammen var den reneste delen, og dermed også den delen som i aller størst grad hadde beholdt germanismens «Urstof», det vil si at nasjonaliteten her var mest uforandret. Blant de nordiske folkene var det i Norge, og til dels i Sverige, dette urstoffet var renest, mens det var mer utvannet i Danmark.³¹ Det har derfor, både i samtiden og i ettertiden blitt påstått at Munch så danskene som nærere knyttet til tyskerne enn til nordmennene og svenskene,³² men dette var et syn han aldri målbar.³³ Størsteparten av sin karriere så Munch på Danmark som et nordisk rike, om enn mindre

aspektene ved Munchs historieskriving, slik som innvandringsteorien og argumentene for at den oldnordiske kulturarven først og fremst var norsk. Se i stedet Dahl 1990: 47–53, 60–75; Sørensen 2001: 174–185; Sanness 1959: 49–54, 66–95; Ødegaard 1994.

24. Munchs tale i Studentersamfundet. *Den Constitutionelle* 15.1.1847.

25. Se også Dahl 1990: 44; Sørensen 2001: 175.

26. Eksempelvis skrev Munch i 1857 om «mange partikulære Nationaliteter [...] inden den store germaniske Nationalitets Omraade» (Munch 1875: 613).

27. *Den Constitutionelle* 15.1.1847; Munch 1874: 42. Munch opererte også med andre overordnede nasjonaliteter i tillegg til disse tre, men behandlet disse i mindre grad. Eksempelvis kan man nevne den «tsjudiske» nasjonalitet, som omfattet størstedelen av Finland, deler av Baltikum, de samiske områdene nord i Skandinavia og hele det nordlige Russland, se Munch 1875: 406–407.

28. *Den Constitutionelle* 15.1.1847; Munch 1874: 15.

29. Munch 1873: 32; Munch 1874: 15–16. Sml. Dahl 1990: 64. Se henholdsvis todelingen og tredelingen i Munch 1873: 420 og Munch 1875: 244.

30. Munch 1848a: 1. Munch så også Island som del av den nordiske delen, men ikke som frittstående avdeling. I debatten om eierskapet til de islandske sagaene uttalte Munch at Island opprinnelig var en norsk koloni, og den islandske kulturarven mente han derfor var norsk, se Munch 1874: 26.

31. *Den Constitutionelle* 15.1.1847; Munch 1874: 29.

32. Thorkildsen 1994: 195–196; Munch 1874: 54.

33. Munch 1874: 52–53; Munch 1875: 244. Det har sannsynligvis vært forvirrende at Munch mente at Danmark opprinnelig ble bebodd av en tysk stamme, men at disse senere ble fordrevet av nordiske stammer, samt at den danske nasjonalitet derfor hadde tatt opp i seg tyske *elementer*, se Munch 1873: fotnote 424–427; Munch 1874: 18–22.

rent enn Norge.³⁴ Helt mot slutten av karrieren endret han riktignok posisjon noe og lanserte Danmark mer som et bindeledd mellom den nordiske og den sydlige delen av germanismen med en blandet nasjonalitet. Med dette mente han imidlertid ikke at *danskene* var mindre nordiske enn før, poenget var heller at han så den danske helstaten som et nasjonalt grenseland der danskspråklige og tyskspråklige levde side om side – om enn ikke i skjønn harmoni.³⁵

Synet på Norge og Skandinavia som del av et større germansk fellesskap fikk Munch inn på idéen om pangermanismen, som han så som et historisk riktigere alternativ til skandinavismen. Allerede i januar 1847 lanserte Munch sine tanker om forholdet mellom pangermanismen og skandinavismen i en tale på en nordisk fest i Studentersamfundet i Christiania.³⁶ Her påpekte han at skandinavismen var grunnet på en «Splittelse inden Germanismens egne Enemærker» og på kamp mellom «Nordboer og Tydskere». En slik konflikt så Munch som nevnt som interne stridigheter innenfor et større nasjonalt fellesskap, og derfor som ulogisk og uhistorisk.

At Munch ga pangermanismen forrang foran skandinavismen, må ikke forstås som at han avfeide tanken om en nordisk nasjonalitet til fordel for den germanske. En mer korrekt formulering er heller at han så den nordiske nasjonaliteten som én del av den overordnede og sammensatte germanismen. Den nordiske nasjonaliteten var ikke fullstendig hvis den stod alene, og derfor kunne heller ikke skandinavismen aksepteres annet enn som et steg på veien mot pangermanismen. Dette hindret imidlertid ikke Munch i å akseptere en form for kulturell skandinavisme, så lenge den baserte seg på de reneste nordiske elementene slik de – ifølge ham – eksisterte i Norge, og forlot alle ambisjoner om en politisk sammenslutning. Dette standpunktet holdt Munch fast ved både før, i og etter 1848, og hans idéer om forholdet mellom skandinavismen og pangermanismen ser knapt ut til å ha endret seg i denne perioden.

Likevel skjedde det noe fra 1848 til 1849. Allerede i samtiden snakket man om et frafall fra skandinavismen, og i den danske avisen *Fædrelandet* kommenterte man i 1849 hvordan Munch, etter å «have lagt en levende Sympathi for Broderfolkene for Dagen» i 1848, nå «til Overraskelse og Beklagelse» forkastet «vore Dages Skandinavisme».³⁷ Samtidig slo man syrlig fast i norsk skandinavistisk presse at det fantes en «dobbel Munch».³⁸ Hva var det som fikk Munch til å gå fra begeistret agitasjon for svensk-norsk deltagelse i den dansk-tyske krigen til desillusjon og polemikk? For å kunne svare på dette spørsmålet må vi følge hendelsesforløpet fra krigsutbruddet i 1848 og fram til Munch publiserte sine første innlegg i skandinavismedebatten i 1849.

34. Munch 1874: 29; Munch 1873: 173.

35. Munch 1875: 626–628.

36. Se *Den Constitutionelle* 15.1.1847. For talens kontekst, se Sanness 1959: 549–550. Tilslutningen til pangermanismen i 1847 går på tvers av hva Sørensen konsekvent skriver, nemlig at Munch beveget seg over på pangermanismen etter 1848, som en erstatning for sin eksalterte skandinavisme. Han var helt tydelig pangermanist også før og i 1848. Se Sørensen 1996: 183; Sørensen 1998: 40; Sørensen 2001: 253; Sørensen 2004: 73; Sørensen 2009: 63. Se også særlig Munch 1873: 388. For mer om Munchs pangermanisme, se Munch til G. Stephens 27.4.1848 og 7.1.1849, i Munch 1924: 274–277, 318–323; Munch til J. Grimm 1.5.1849 og 13.6.1850, i Munch 1924: 360–361; 434–437; Sanness 1959: 92–95.

37. *Fædrelandet* 11.4.1849.

38. *Christiania-Posten* 19.4.1849.

«Krig! Krig! Krig!»

De to dansk-tyske krigene i 1848–51 og 1864 aktualiserte og politiserte skandinavismen og førte til rop om at Norge, Sverige og Danmark måtte gå sammen for å forsvare seg mot den tyske trusselen fra sør.³⁹ En av dem som ropte høyest i 1848, var P.A. Munch; da det brøt ut krig på vårparten i 1848, arbeidet han intenst for at Norge og Sverige skulle sende militær bistand til Danmark, og han uttalte selv om sin innsats at: «Jeg tror neppe, at Nogen har agiteret ivrigere for den danske Sag heroppe, end jeg, og jeg tør uden Ubeskedenhed give mig Æren for at have sat hele Sagen i Gang.»⁴⁰

Ubeskjedenheten må tilgis når man ser nærmere på Munchs aktiviteter i 1848: Han var en av hovedmennene bak organiseringen av et stort folkemøte på børsen i Christiania 1. mai 1848, der det ble vedtatt en adresse til Stortinget som krevde at Norge måtte hjelpe Danmark. I forbindelse med børsmøtet gikk han også inn for å «bearbeide Opinionen» gjennom pressen.⁴¹ Da svensk-norske tropper til slutt ble bevilget av både den svenske riksdagen og det norske storting ved separate vedtak i mai 1848, tok Munch så på seg å skrive en populærvitenskapelig pamflett som forklarte krigens historiske bakgrunn, nærmere bestemt hvordan Danmark hadde rett i striden og Det tyske forbund tok feil. Pamfletten, med tittelen *Kort Fremstilling af Aarsagerne til Krigen mellem Danmark og Tydskland* ble deretter delt ut blant norske soldater som var samlet på Ekebergsletten utenfor Christiania før avreisen til Danmark, for å øke stridslysten.⁴² Til slutt arbeidet han også indirekte; ved flere anledninger fikk han andre til å skrive avisinnlegg eller publisere agitatorisk materiale.⁴³ Målet med disse aktivitetene var ikke til å misforstå. Som han skrev i et brev: «[D]et Hele er, og skal ikke betyde andet end: Krig! Krig! Krig!»⁴⁴

Hvordan kan man forklare Munchs voldsomme agitatoriske innsats for svensk-norsk intervensjon i 1848? Var den et uttrykk for politisk skandinavisme, slik det ofte har blitt hevdet? Munchs egne uttalelser tyder på noe annet. Selv om han poengterte det nasjonale slektskapsforholdet til Danmark og at Norge og Sverige ikke bare kunne «see rolige paa at det tredie Led i den nordiske Nationalitet tilintetgjøres»,⁴⁵ ble ikke Munch drevet av skandinavistiske sympatier i 1848. Snarere var hovedargumentet hans at Det tyske forbunds krav på danske områder var illegitimt, og at den tyske enhetsbevegelsen var ensidig og aggressiv.

I sin kritikk av den tyske ekspansjonistiske samlingsbevegelsen kom han med en viktig betraktning, som også får konsekvenser for hans syn på den politiske skandinavismen. Munch mente at det tyske samlingsprosjektet var ekspansivt og ikke gikk inn for likestilling mellom nasjonalitetene.⁴⁶ En overnasjonal ordening måtte, for Munch, være en vennskapelig sammenslutning, der alle parter møttes på like vilkår.⁴⁷ Til tross for prinsipiell

39. Glenthøj 2014: 206.

40. Munch til C. Ploug 9.5.1848, Det Kongelige Bibliotek, Danmark (DKB): NKS 3316 4°, 1:10:12, brev 224. Se også Munch til Rafn 3.5.1848, i Munch 1924: 278.

41. Formuleringen er hentet fra Munch til C. Ploug 9.5.1848. Først og fremst sikter han her til artikkelen «Danmark maa hjælpes!», publisert i *Morgenbladet* samme dag som børsmøtet, se Munch 1873: 374–379.

42. Munch 1848a; Munch til C.C. Rafn 9.7.1848, i Munch 1924: 286–288; *Den Norske Rigstidende* 23.6.1848; *Morgenbladet* 24.6.1848; *Christiania-Posten* 27.6.1848.

43. Se Johnsen 2018: 59.

44. Munch til C. Ploug 9.5.1848.

45. Munch 1873: 378.

46. Munch 1873: 393.

47. Munch 1873: 378. Derfor var Munch motstander av den tyske enhetsbevegelsen og Frankfurterparlamentet, men samtidig prinsipiell pangermanist. I 1848 kommenterte han: «[A]propos kan De tænke Dem noget verre hultertilbulter, skoledrengvaas, girondistisk Katheter-snak, end i Frankfurterforsamlingen [...]» (Munch til C. Ploug 23.6.1848, DKB: NKS 3316 4°, 1:10:12, brev 225). For Munchs tanker om den tyske enhetsbevegelsen, se også Munch 1873: 505, der han omtaler denne som «ugermanisk».

tilslutning til pangermanismen kunne han derfor ikke støtte det tyske samlingsprosjektet i 1848:

Vi erkjende gjerne, og med Stolthed, vort nationale Slægtskab med Tyskland, vi føle, at Norden og Tydskland burde slutte sig sammen, nøie sammen, men denne Sammenslutning kan kun beroe paa gjensidig Tillid, og en saadan Omgribningslyst, som Tydskland røber, maa vække Mistillid.⁴⁸

Dette var samtidig også Munchs argument mot den «danske» skandinavismen – hvis denne skulle kunne rettferdiggjøres, så kunne ikke Danmark gjøre krav på å være de andre partene overlegent. Snarere fordret en slik idé «en ærlig og resigneret Møden paa Halvveien», som han skrev i et brev i 1848: «Thi til Realisationen af enhver saadan [skandinavisk] Coalitions-Idee hører isandhed Resignation.»⁴⁹ For «omgribende», ekspansive samlingsprosjekter som det tyske og det dansk-skandinaviske hadde Munch kun forakt til overs.

Det var dermed motstand mot det tyske samlingsprosjektet, snarere enn støtte til det skandinaviske, som lå bak Munchs agitasjon i 1848. Han var etter alt å dømme oppriktig overbevist om at Danmark hadde rett i konflikten, uavhengig av landets nasjonale status som nordisk.⁵⁰ Ved å tone ned fokuset på nordisk nasjonalitet kunne Munch også sette sin egen debatt med danske historikere på vent. Stilt overfor dagens realiteter ble kampen om eierskapet til den norrøne kulturarven uviktig og for «smaalige Beregninger» å regne, mente Munch.⁵¹

I tillegg til å mene at Danmark hadde retten på sin side, kan Munchs engasjement for troppehjelp i 1848 også forklares på et personlig plan. Begge deler blir trukket fram av Munch selv i et brev fra 1848, der han pekte på hvordan konflikten burde løses, og hvorfor han var engasjert:

Enigheden kommer kun, hvor den, der har Uret, giver efter, og derfor maa Tydskland i dette Punkt give efter. – Men jeg har og mine specielle Grunde for at elske Danmark, thi jeg har der levet de to første og lykkeligste Aar af mit egteskabelige Liv, og jeg har der nydt saamegen Gjestfrihed og er der forbunden med saamange Venner, at jeg næsten betragter det som mit egentlige Hjem.⁵²

Til slutt finnes det også en tredje forklaring på Munchs begeistring i 1848, som også forklarer overgangen fra krigersk agitasjon i 1848 til desillusjon i 1849: Hans begeistring for den europeiske revolusjonsbølgen.

I den grad Munch var eksaltert og begeistret i 1848, så var det ikke for den populære skandinavistiske strømmingen i samtiden, men snarere for den politiske utviklingen i Danmark. I forlengelsen av de store politiske omveltningene i Europa fikk Danmark i mars 1848 en nasjonalliberal orientert regjering, noe som også innebar et løfte om en kommende liberal forfatning og avskaffelsen av eneveldet. For Munch, som var en selverklært tilhenger av «la gauche», den liberale venstresiden, innebar dette et håp om en positiv utvikling for Danmark.⁵³

48. Munch 1873: 378.

49. Munch til C. Ploug 23.6.1848. «Resignation» betyr i denne sammenhengen 'kompromissvilje, imøtekommenhet'. Det må imidlertid understrekes at for Munch innebar et slikt møte på halvveien at danskene og svenskene tok til seg de «reen-nordiske» elementene i den norske nasjonaliteten.

50. Munch 1873: 378, 388.

51. Munch 1873: 378. Dette poenget utbroderes nærmere i Munch 1873: 387.

52. Munch til G. Stephens 27.4.1848, i Munch 1924: 274–277.

53. Munch til C. Ploug 9.5.1848.

Dette fikk følger også for Munchs syn på skandinavismen og Norges forhold til Danmark. Gjennom det meste av karrieren framholdt Munch at danskene ikke hadde klart å gi slipp på gamle stormaktspretensjoner, og at enhver form for nærmere sammenslutning mellom Norge og Danmark fra dansk side ville forutsette at Norge underordnet seg Danmark igjen. Da en nasjonalliberal orientert regjering tok over og lovet en liberal grunnlov, revurderte Munch dette standpunktet. Han så den nyvunne danske friheten som noe som var verdt å forsvare mot tysk ekspansjonisme og vilkårlighet, og han hadde tro på at de danske skandinavistene, som utgjorde kjernen i det nasjonalliberale partiet, ikke lenger ville underordne Norge Danmark.⁵⁴

Mens idéen om Danmarks overlegenhet ifølge Munch var internalisert i den eldre generasjonen av dansker, mente han at den nye generasjonen bar med seg håp om likestilling og en mer «sann» og upolitisk form for skandinavisme.⁵⁵ Han skulle imidlertid bli dypt skuffet over det danske nasjonalliberale partiet og dets skandinavisme. Dette framstår også som den mest dekkende forklaringen på Munchs plutselige kritikk av skandinavismen i 1849: Den var ikke en generell kritikk av idéen, men snarere en kritikk av den danske, nasjonalliberale skandinavismen og den politiske grupperingen som målbar den.

Våren og sommeren 1848 hadde Munch hatt stor tro på det nasjonalliberale prosjektet i Danmark, og han skrev blant annet til redaktøren Carl Ploug kort tid etter partiets makt- overtagelse at «[v]ar jeg dansk, indsendte jeg paa fransk Viis, min acte d'adhésion til det nye Ministerium».⁵⁶ På sensommeren i 1848 var denne sympatien i ferd med å forsvinne, og i et brev 16. august skrev Munch med henvisning til Shakespeares *Hamlet* om forholdene i Danmark: «Something is rotten [...]»⁵⁷ I desember samme år, i anledning den nasjonalliberal orienterte regjeringens fall fra makten tok han så bladet fra munnen og skrev i en artikkel at «Ministeriet havde viist en Modløshed, en Mangel paa Kraft og en Upraktiskhed, der stod i skarp Modsætning til dets stortalende Program».⁵⁸ Munchs kritikk dreide seg hovedsakelig om at den danske regjeringen lot tyskerne bryte en fredsavtale uten at det fikk konsekvenser. Hvis Danmark ikke var villige til å forsvare egen jord, kunne de ikke forvente «at det øvrige Norden skal styrte sig i Kampen og opoffre sig, medens det selv intet gjør», mente Munch.⁵⁹ Samtidig akket han seg over at Danmark nå beveget seg i retning av en reaksjonær helstatspolitikk.⁶⁰

Munchs forargelse over det nasjonalliberale parti og dets presseorgan, avisen *Fædrelandet*, nådde nye høyder da det på slutten av året i 1848 oppstod en pressedebutt mellom nordmannen Hans Ørn Blom, som hadde vært frivillig i Danmark under krigen, og *Fædrelandet*. Blom kritiserte i en serie artikler i *Morgenbladet* hvordan de norske frivillige hadde blitt mottatt i Danmark, at de ikke ble verdsatt, og at danskene bare interesserte seg for skandinavismen for egen vinnings skyld.⁶¹ *Fædrelandet* svarte med å skjelle ut Blom og kalle nord-

54. Munch 1873: 387.

55. Munch 1874: 34–35; Munch 1875: 211, 215. Munch hadde ingen tro på at den eldre generasjonen dansker ville klare å legge fra seg idéen om dansk overlegenhet, men skrev optimistisk i 1848: «[M]an faar oppebie deres Død, ligesom Moses ventede i 40 Aar i Ørken paa en ny Generation» (Munch til C. Ploug 23.6.1848).

56. Munch til C. Ploug 10.4.1848, DKB: NKS 3316 4°, 1:10:12, brev 223. Med «acte d'adhésion» menes her en skriftlig tilslutning, eller støtteerklæring.

57. Munch til G. Stephens 16.8.1848, i Munch 1924: 299.

58. Munch 1848b. Munch skrev under pseudonymet «Δ.», men angis som forfatter i Halvorsens forfatterleksikon: Halvorsen 1896: 194.

59. Munch til G. Stephens 26.10.1848, i Munch 1924: 309–311.

60. Munch 1848b; Munch til G. Stephens 2.12.1848, i Munch 1924: 311–312.

61. *Morgenbladet* 8.12.1848, 11.12.1848, 1.1.1849, 25.2.1849.

mennene for utakknemlige.⁶² Munch mente at de nasjonalliberale skandinavistene her viste sitt sanne ansikt, og kommenterte striden på følgende måte i et privat brev:

Imod dette [det nasjonalliberalt orienterte ministerium] kan jeg ikke negte at jeg føler en vis Uvillje, da det uimodsigeligt er det, og dets Organ, Fædrelandet, som ved at behandle den ubetydelige Sag om de norske Frivillige med en saa besynderlig Animositet, gjorde den gjensidige Misstemning større end den burde være, paa en Tid, da ingen Misstemning burde finne Sted. Men da de samme Organer ogsaa have repræsenteret den exalterede Skandinavisme, der ligefrem sigter til en dynastisk-politisk Forbindelse, saa kan man ikke undres over, at den Mistanke, flere af os Nordmænd nærede til dette Slags Skandinavisme, herved i høj Grad er bleven bestyrket.⁶³

Etter dette var det det nasjonalliberale parti i Danmark, med all dets «smaalige Forfængelighed og politiske Vankelmodighed», Munch rettet polemikken mot.⁶⁴ Samtidig så han i økende grad den nasjonalliberale skandinavismen som et fordekt uttrykk for dansk interessepolitikk.

En historie om håp og skuffelse

Snarere enn å forklare Munchs tilsynelatende holdningsendring fra 1848 til 1849 som et uttrykk for inkonsekvent tenkning og ureflektert begeistring, bør den ses som en historie om håp og skuffelse. Agitasjonen for svensk-norsk hjelp til Danmark i 1848 var ikke et uttrykk for skandinavisme. Men Munch var heller ikke en prinsipiell motstander av skandinavismen hvis den kom i det han anså som korrekte former. Den måtte i så fall være upolitisk, egalitær og oppriktig.⁶⁵ I 1848 trodde Munch at den nasjonalliberale skandinavismen oppfylte disse kravene, men han ble grundig skuffet. Resten av karrieren fortsatte han å angripe de nasjonalliberale skandinavistene og deres «kjøbenhavnske» skandinavisme, mens han sørget over at det var *den* som hadde blitt rådende i stedet for det han kalte den «egte Skandinavisme».⁶⁶

I analytiske termer ønsket Munch seg en kulturell skandinavisme, et praktisk og litterært samarbeid mellom de skandinaviske landene, på bakgrunn av deres felles nasjonale opphav.⁶⁷ Under skandinavismedebatten i 1849 formulerte han det slik:

Jeg vil blot bemerke [...] at jeg, saalangt fra at benegte den skandinaviske Idees Berettigelse, naar blot den politisk-dynastiske Side holdes borte, meget mere har været og endnu er en ivrig Forfeget af den aandelige og videnskabelige Skandinavisme, hvorpaa jeg, som jeg tror, har afgivet flere praktiske Beviser end de fleste Videnskabsmænd i Norden.⁶⁸

Den politiske skandinavismen avviste Munch konsekvent, annet enn som et steg på veien mot en høyere germansk nasjonal sammenslutning, eller som et vern mot invaderende makter.⁶⁹ Under Krimkrigen i 1856, der de europeiske vestmaktene stod mot Russland, lan-

62. *Morgenbladet* 11.12.1848.

63. Munch til C.C. Rafn 30.3.1849, i Munch 1924: 351–354.

64. Munch til G. Stephens 26.10.1848, Munch 1924: 311.

65. Munch 1875: 211, 215.

66. Munch 1875: 600, 324, 210–215; Munch 1874: 52.

67. Noe av det samme påpekes i Dietrichson 1984: 359. Ifølge Melve (2012b: 31) var Munch mest opptatt av et faglitterært, det vil si akademisk, samarbeid.

68. Munch 1874: 53.

69. Se bl.a. avvising av den politiske skandinavismen i 1846: Munch til O. Lehmann 12.6.1846, i Munch 1924: 153.

serte han idéen om et skandinavisk forsvarsforbund mot Russland og panslavismen.⁷⁰ I tråd med sine pangermanske idéer så han ikke dette som et mål i seg selv, men kun et steg på veien mot en samling av alle germanere.⁷¹

Ifølge Munchs syn på nordisk nasjonalitet var nordmenn, svensker og dansker nært beslektet. Likevel var det i Norge det nordiske urstoffet var best bevart, og dermed også der nasjonaliteten var renest. Denne holdningen ble både i samtiden og i ettertid sett som inkompatibel med skandinavismen, fordi den ga forrang til Norge framfor Sverige og Danmark.⁷² Men for Munch handlet det ikke om å gi forrang, men snarere om å gjenopprette en «fuldkommen Ligeberettigelse».⁷³ Munch lanserte dermed en *alternativ* skandinavisme, bygget på «Resignation» fra dansk og svensk side, og som samsvarte med hans idé om nordisk nasjonalitet. I praksis betød dette at danskene og svenskene skulle nærme seg den norske nasjonaliteten, for bare slik kunne de samtidig nærme seg det nordiske.

Nordisk nasjonalitet slik den eksisterte i Norge, måtte ligge til grunn hvis man ønsket en sann skandinavisme, mente Munch. Forståelig nok har dette synet, både i samtiden og i ettertid, blitt sett som et uttrykk for Munchs norsk-nasjonale prosjekt. Til tross for at han eksplisitt tok avstand fra tidligere forskeres «bornerede National-Particularismus», må vi da også tro at Munchs norsk-nasjonale innstilling ubevisst spilte inn når han ga Norge en tydelig lederposisjon innenfor den nordiske nasjonaliteten.⁷⁴ Samtidig var Munchs nasjonalitetsteori gjennomført, konsekvent og i tråd med datidens vitenskapelige standarder, og det er ingenting som tilsier at Munch ikke oppriktig trodde på den selv. Snarere enn å avfeie Munchs alternative skandinavismebegrep som et biprodukt av hans norsk-nasjonale grunnholdning, fortjener det derfor å anerkjennes på lik linje med det skandinavismebegrepet som i ettertiden ble dominerende, og som derfor virker å ha stått i veien for vår forståelse av hva Munch egentlig mente.

Skandinavist eller antiskandinavist? Seierherrene skriver begrephistorien

Når ettertidens dom over Munch har vært at han var en inkonsekvent antiskandinavist, skyldes dette delvis at man har oversett kompleksiteten i nasjonalitetsteorien hans, og delvis at man har brukt begreper hentet fra hans samtidige debattmotstandere for å beskrive idéene hans. Dette har ikke vært helt heldig, særlig siden Munch selv klaget over at han ble misforstått og feilaktig framstilt i debatten om skandinavismen.⁷⁵ Samtidens beskyldninger om en helomvending fra 1848 til 1849 mente han bare kunne komme av at debattmotstanderne hans ikke hadde lest hva han skrev.⁷⁶ I samtiden ble det da også påpekt at skandinavistene ofte lot Munchs debattinnlegg «gå forbi ørene uden at lade sig i mindste måde anfægte deraf», eller endog at de lot være å lese Munchs innlegg.⁷⁷

Sitatet sier noe viktig om hvilken kontekst de fleste av Munchs arbeider om skandinavismen ble skrevet i: De var debattinnlegg i en polemisk og polarisert debatt, der personangrep

70. Munch 1875: 624.

71. Munch 1875: 625.

72. Sanness 1959: 83–92.

73. Munch 1875: 215.

74. Munch til G.E. Klemming 20.3.[uten år], i Munch 1955: 199.

75. Munch 1874: 84; Munch til E.C. Werlauff 27.6.1849, i Munch 1924: 369–371; Munch til C. Molbech 8.5.1857, i Munch 1955: 211–214.

76. Munch 1874: 84. Se også Munch 1875: 324–326; Munch 1875: 599–600. For samtidens påstander om en helomvending, se *Fædrelandet* 11.4.1849; *Den Norske Rigstidende* 24.2.1849; *Christiania-Posten* 19.4.1849.

77. M. Birkeland til H. Christensen 18.4.1849, i Birkeland 1920: 52–55.

og beskyldninger om «antiskandinavisme», «antidanskhet», «ultranorskhet», «ultradanskhet» og lignende haglet fra begge sider.⁷⁸ I denne opphetede debattsituasjonen var det like mye *betydningsinnholdet* i begrepene som ble diskutert, som hvorvidt skandinavismen «i seg selv» var en god idé eller ikke. Både Munch og hans debattmotstanderes uttalelser kan derfor med fordel forstås som ledd i en kamp om å definere skandinavismebegrepet – en kamp Munch til slutt endte opp med å tape. Resultatet av nederlaget virker å være at ettertiden har adoptert samtidens diagnoser på Munch, som dermed har blitt «skandinavist» i 1848 og «antiskandinavist» i 1849.

Men hva var en skandinavist og en antiskandinavist? Selve skandinavismebegrepet oppstod som et politisk ladet og omstridt nyord først på 1840-tallet.⁷⁹ Begrepsbruken i 1848 og 1849 var derfor på ingen måte enhetlig eller entydig. Ukvalifiserte beskrivelser av Munch som «skandinavist» og «antiskandinavist» i ettertid blir dermed problematisk, all den tid bruken av disse merkelappene antyder at de bare hadde én betydning, samtidig som fortidens mangfoldige og motstridende definisjoner av begrepene underspilles. Konstruksjoner som «sann», «dansk», «kjøbenhavnsk» og «ekklusiv» skandinavisme viser hvordan diskusjonene om skandinavismen i 1848 og 1849 var en kamp om å definere og erobre begrepet, snarere enn en konsensuspreget og konfliktfri debatt om et homogent konsept.

Når man i historiebøkene skriver om skandinavismen, er det som oftest den nasjonalliberale, politiske skandinavismen det refereres til. Man kan derfor si at deres begrepsforståelse seiret, til tross for at det nasjonalliberale skandinavismeprojektet til slutt spilte falitt. Allerede i samtiden beklaget Munch at de nasjonalliberale hadde fått hegemonisk eierskap til skandinavismebegrepet, og at han ikke kunne støtte Danmarks sak mot tyskerne uten å være «Skandinav i 'Fædrelandets' Forstand».⁸⁰ Legger man en slik skandinavisme til grunn, er det umulig å ikke misforstå Munch, som i stedet forsøkte å skape et alternativt skandinavismebegrep, der skandinavismen primært var et upolitisk, praktisk-kulturelt prosjekt og et mulig førstesteg på veien mot en framtidig germansk sammenslutning. Sekundært kunne den også fungere som utgangspunkt for en forsvarsallianse i krisetider.

I analytiske ordelag blir det mest korrekt å kalle ham en kulturell skandinavist, uten at det innebærer at synspunktene hans var generaliserbare til andre kulturelle skandinavister – Munch gikk sin egen vei. Først og fremst var Munch aldri politisk skandinavist, heller ikke i 1848, og han hadde heller ikke monoman antiskandinavisme som standardholdning. Likevel har disse synspunktene vært rådende i historieforskningen. En mulig forklaring kan være at han har blitt tolket i lys av narrativet om den inkonsekvante nasjonalhistorikeren, opptatt av å bygge det nye Norge på historisk grunn, snarere enn ut ifra sine egne uttalelser og begrepsbruk.

Allerede i samtiden mente Munchs debattmotstandere at han var så opptatt av å rettferdiggjøre Norges plass som selvstendig nasjon at det gikk ut over hans vitenskapelige redelighet.⁸¹ Men samtidens polemiske diagnoser fanger ikke inn alle nyansene i Munchs tankeunivers. Han *var* den norsk-nasjonale historikeren og den fremste representanten for

78. For begrepsbruken, se Munch 1874: 84; Munch 1875: 213, 324–327, 345; Daa 1849; *Den Norske Rigstidende* 30.3.1849, 26.4.1849; *Fædrelandet* 11.4.1849; *Bore* 24.6.1849. Den svenske avisen *Bore* valgte å benytte seg av to tilsynelatende motstridende merkelapper på Munch, noe som gjenspeiler forvirringen rundt hans stilling i 1848: «Professor Munch framträdtt som Skandinav, men på Norskt vis, ty han är en af ultra-norskhetens lärdaste, talentfullaste och ifrigaste förkämpar» (*Bore* 6.5.1849).

79. Hemstad 2018a; Hemstad 2018b.

80. Munch til C.C. Rafn 30.3.1849, i Munch 1924: 351–353.

81. Munch til A. Sohlman 1.1.1854, i Munch 1955: 131–134; Munch 1875: 216–271.

den norske historiske skole. Han var imidlertid også vitenskapsmann, og i tråd med historis-
mens idealer lidenskapelig opptatt av kildekritikk og sannhet.⁸² Hver gang Munch ble ankla-
get for å ha en nasjonal agenda, avviste han det ettertrykkelig.⁸³

Samtidig var Munchs nasjonalitetslære mer kompleks og mangefasettert enn samtidens
beskyldninger om «ultra-norskhet» ga uttrykk for. I tillegg til å være en lidenskapelig for-
kjemper for det norsk-nasjonale, var han også en kosmopolitt, en pangermanist og i en
viss forstand en kulturell skandinavist; disse idéene løp parallelt hos ham og utelukket ikke
hverandre.⁸⁴ Munchs tanker rundt skandinavismen og idéen om en nordisk nasjonalitet var
komplekse, men de hang sammen i en logisk helhet. Anerkjennes man dette, blir det mulig
å forstå «helomvendingen» fra 1848 til 1849 uten å mane fram bildet av en norsk-nasjonal
historiker som driver «for vær og vind».⁸⁵

Litteratur

- Birkeland, M. (1920). *Breve frå riksarkivar Birkeland (1848-1879)* (F. Ording, utg.). Kristiania:
Steenske forlag.
- Clausen, J. (1900). *Skandinavismen. Historisk fremstillet*. København: Det nordiske forlag.
- Daa, L.K. (1849). *Om Professor Munchs antiskandinaviske Historik*. Christiania: Dybwad.
- Dahl, O. (1990). *Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Dietrichson, L. (1984). *Svundne Tider*, bd 4, *Mellom to Tidsaldre. En gammel Romantikens Opplevelser
og Refleksjoner*. Oslo: Forlaget ARS.
- Glenthøj, R. (2014). *1864 – Sønnen af de Slagne*. København: Gads forlag.
- Glenthøj, R. (2018). Skandinavismen som en politisk nødvendighed. Politisk skandinavisme i et
teoretisk og komparativt perspektiv. I R. Hemstad, J.F. Møller & D. Thorkildsen (red.),
Skandinavismen. Vision og virkning (s. 227–255). Odense: Syddansk universitetsforlag.
- Halvorsen, J.B. (1896). *Norsk Forfatter-Lexikon 1814-1880*, bd. 4. Kristiania: Den Norske
Forlagsforening.
- Hemstad, R. (2008). *Fra Indian Summer til nordisk vinter. Skandinavisk samarbeid, skandinavisme og
unionsoppløsningen*. Oslo: Akademisk Publiserings.
- Hemstad, R. (2010). Slesvig och skandinavismen på 1800-talet. I T. Hallberg (red.), *Slesvig – ett
gränsland i Norden* (s. 60–77). Stockholm: Föreningen Norden.
- Hemstad, R. (2018a). 'Skandinavismens' tilkomst som samtidig og omstridt begrep. I R. Hemstad, J.F.
Møller & D. Thorkildsen (red.), *Skandinavismen. Vision og virkning* (s. 21–43). Odense: Syddansk
universitetsforlag.
- Hemstad, R. (2018b). Scandinavianism. Mapping the Rise of a New Concept. *Contributions to the
History of Concepts*, (13)1, 1–21. DOI: <https://doi.org/10.3167/choc.2018.130102>
- Hobsbawm, E.J. (1993). *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality*. Cambridge:
Cambridge University Press.

82. Se Melve 2012b; Melve 2012a; Seip 2012: 28. Det bør påpekes at datidens historievitenskap ga større rom for
Munchs smått tendensiøse uttalelser; normene og idealene for hva som kunne betegnes som god vitenskapelig
praksis, var andre enn hva de er i dag, se Storsveen 1998: 237–243.

83. Munch til G.E. Klemming 20.3.[uten år], i Munch 1955: 199; Munch til A. Sohlman 1.1.1854, i Munch 1955:
131–134; Munch til C. Molbech 8.5.1857, i Munch 1955: 211–214. Se Melve 2012b: 24–25 for en innvending mot
Munchs argumentasjon på dette punktet.

84. Jeg slutter meg her til Anne-Lise Seip, som har påpekt spenningen mellom det norsk-nasjonale og det kosmo-
politiske hos Munch i en nyansert framstilling. Imidlertid mener jeg at hun overdriver Munchs motstand mot
nasjonalitetsidéen noe, se Seip 2012: 23, 29.

85. Sanness 1959: 95.

- Johnsen, N.R. (2018). «Vi hafva ifrån morgon till qväll varit ute och agiterat». *Skandinavismen og pressen 1848-1864* (masteroppgave). Universitetet i Oslo. Hentet fra: <https://www.duo.uio.no/handle/10852/63090?show=full>
- Jorgenson, T. (1935). *Norway's relation to Scandinavian unionism 1815-1871*. Northfield, MN: St. Olaf College Press.
- Kjus, A. (2003). *Sitt Fedrelands Herodot. P.A. Munch og det norske folks historie*. Oslo: Norsk folkeminnelag.
- Lehmann, O. (1873). Den svensk-norske Hjælp 1848. I *Orla Lehmanns efterladte Skrifter. Udgivne af Hother Hage, del II* (s. 303–375). Kjøbenhavn: Gyldendal.
- Melve, L. (2012a). Nyrydding, historieskriving og historiefaget. I S. Bagge, J.P. Collett & A. Kjus (red), *P.A. Munch. Historiker og nasjonsbygger* (s. 228–251). Oslo: Dreyers forlag.
- Melve, L. (2012b). Vitenskapsfilosofi, historieteori og metode hjå P.A. Munch. *Historisk tidsskrift*, 91(1), 9–36.
- Munch, P.A. [utgitt anonymt]. (1848a). *Kort Fremstilling af Aarsagerne til Krigen mellem Danmark og Tydskland*. Christiania: Dahl.
- Munch, P.A. [utgitt anonymt]. (1848b). Det ny danske Ministerium. *Morgenbladet* 1.12.1848.
- Munch P.A. (1873). *Samlede Afhandlinger*, bd. 1, 1831 – Marts 1849 (utgitt av G. Storm). Christiania: Cammermeyer.
- Munch P.A. (1874). *Samlede Afhandlinger*, b. 2, 1849-1851 (utgitt av G. Storm). Christiania: Cammermeyer.
- Munch P.A. (1875). *Samlede Afhandlinger*, bd. 3, 1851-1856 (utgitt av G. Storm). Christiania: Cammermeyer.
- Munch P.A. (1876). *Samlede Afhandlinger*, bd. 4, 1857-1863 (utgitt av G. Storm). Christiania: Cammermeyer.
- Munch, P.A. (1924). *Lærde brev fraa og til P.A. Munch*, bd. 1, 1832-1850 (utgitt av G. Indrebø & O. Kolsrud). Oslo: Aschehoug.
- Munch, P.A. (1955). *Lærde brev fraa og til P.A. Munch*, bd. 2, 1. Januar 1851 – 30. September 1859 (utgitt av G. Indrebø, O. Kolsrud, T. Knudsen & J.A. Seip). Oslo: Aschehoug.
- Munch, P.A. (1971). *Lærde brev fraa og til P.A. Munch*, bd. 3, 1. Oktober – 7. Mai 1863 (utgitt av T. Knudsen & P.S. Andersen). Oslo: Universitetsforlaget.
- Møller, Erik. (1948). *Skandinavisk stræben og svensk politik omkring 1860*. København: Gads forlag.
- Sanness, J. (1959). *Patrioter, Intelligens og Skandinaver. Norske reaksjoner på skandinavismen før 1848*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Seip, J.A. (1971). *Ole Jacob Broch og hans samtid*. Oslo: Gyldendal.
- Seip, A.-L. (2012). Nasjonsbygger og kosmopolitt. I S. Bagge, J.P. Collett & A. Kjus (red), *P.A. Munch. Historiker og nasjonsbygger* (s. 11–32). Oslo: Dreyers forlag.
- Simonsen, K. (2018). The Cultivation of Scandinavism. The Royal Society of Northern Antiquaries' International Network, Seen Through the Letters of Carl Christian Rafn. I R. Hemstad, J.F. Møller & D. Thorkildsen (red.), *Skandinavismen. Vision og virkning* (s. 73–97). Odense: Syddansk universitetsforlag.
- Storsveen, O.A. (1998). Evig gammel. Henrik Wergeland, P.A. Munch og historiens nasjonale funksjon. I Ø. Sørensen (red.), *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet* (s. 229–247). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Storsveen, O.A. (2012). Den historiske profesjon. I S. Bagge, J.P. Collett & A. Kjus (red.), *P.A. Munch. Historiker og nasjonsbygger* (s. 50–65). Oslo: Dreyers forlag.
- Sørensen, Ø. (1996). Pangermanische Strömungen in Norwegen 1850-1945. I S. Gagnér & M. Kriechbaum (red.), *Festschrift für Sten Gagnér zum 3. März 1996* (s. 181–201). Edelsbach: Aktic Druck & Verlag.

- Sørensen, Ø. (1998). Hegemonikamp om det norske. Elitenes nasjonsbyggingsprosjekter 1770-1945. I Ø. Sørensen (red.), *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet* (s. 17–48). Oslo: Gyldendal.
- Sørensen, Ø. (2001). *Kampen om Norges sjel. Norsk idéhistorie*, bd. 3. Oslo: Aschehoug.
- Sørensen, Ø. (2004). Det nye Norge i det nye Norden 1814-1850. I M. Engman & Å. Sandström (red.), *Det nya Norden efter Napoleon* (s. 55–78). Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Sørensen, Ø. (2009). Drømmen om det storgermanske rike. Pangermanismen i Norge ca. 1850–1945. I T. Emberland & J.S. Fure (red.), *Jakten på Germania. Fra nordensvermeri til SS-arkeologi* (s. 61–81). Oslo: Humanist forlag.
- Thorkildsen, D. (1994). Skandinavismen – en historisk oversikt. I Ø. Sørensen (red.), *Nasjonal identitet – et kunstprodukt?* (s. 191–209). Oslo: Norges forskningsråd.
- van Gerven, T. (2020). *Scandinavism. Overlapping and Competing Identities in the Nordic World, 1770-1919* (doktorgradsavhandling). Universiteit van Amsterdam.
- Ødegaard, V. (1994). Mellem sagnhistorie, videnskap og nationalpolitik. Om arkæologen J.J.A. Worsaae og hans faglige diskussioner 1840-1850. *Fortid og Nutid*, (1), 3–23.